

KELLER PÉTER
IRGALMASSÁG ÉS IGASZÁGOSSÁG
AZ ISTEN RABJAI ÜZENETE A MÁNAK

Gárdonyi Géza Bt., Budapest
kellerpeter@gardonyigeza.hu

Az irgalmasság fogalma

A Magyar Katolikus Lexikon szerint irgalmasság Isten tulajdonságainak egyike. Erkölcsi erény, mely képessé tesz a segítségnyújtásra akkor is, amikor az igazságosság és a jog alapján az nem várható el. Az irgalmasság az erkölcsileg erősebb, nagyobb lehajlása a gyengébbhez, készség a megbocsátásra.

A Lexikon szerint a Szentírásban az irgalmasságnak megfelelő ószövetségi kifejezés az anyai szeretetre utal, mely a méhben hordozott élet védelmezésében, gyarapításában és az érte vállalt szenvedésben mutatkozik meg. Isten irgalmassága hasonló a gyermekét szerető szülőhöz, de túl is szárnyal minden emberi jószágot és erősebb az ember Isten iránti hűtlenségénél.

Az Ószövetség úgy ismeri az irgalmasságot, mint a próféták által követelt emberi magatartást.

Mint keresztény alapmagatartás a keresztény lét központja.

A keresztény ember irgalmasságának alapja és példája Isten Jézus Krisztusban megtapasztalható megelőlegezett szeretete. A Jézussal találkozó ember megtapasztalja, hogy Isten elfogadja és szereti őt.

Az irgalmasságnak a szolidaritás tetteiben kell megmutatkoznia.

Az irgalmasság sajátos tette a szeretetből történő megbocsátás.

Az irgalmasság örök példája a Boldogságos Szűz Mária, az irgalmasság Anyja.

Gárdonyi Géza irgalmasság fogalma

Dédapám az irgalmasság fogalmi meghatározásával egyik írói kézikönyvében sem foglalkozik behatóan.

Életelvei között nem az irgalmasságban, hanem az alázatosságban jelölte meg saját maga számára a Jézuskövetést és Fiainak is ezt hagyta örökül, mondván: „A ti alázatosságtok csak az emberszeretben nyilvánuljon.”²⁹⁷

A *Földre néző szem, égre néző lélek* című könyvében az irgalom egyetlen egyszer, a bűnről szóló fejezetben kerül elő:

„Mily diadalmas szemmel írja le a történelem filozófusa, hogy valamikor mindaz erkölcs volt, amit ma bűnnek mondunk! Vagyis a gyilkosság, a paráznaság; az eszem-iszom, a rablás, a lopás és egyéb.

²⁹⁷ GÁRDONYI Géza (é.n.): *Földre néző szem*. Dante, Budapest

Hát ezen nincs semmi csodálkozni való. Az emberiség állatiasságból fejlődött, s a fejlődés folyik ma is. De tessék megmutatni, hogy amit egyszer erkölcsnek éreztünk, s bűnné ismerődött, hogy az megint erkölccsé válik. Elképzelhető-e, hogy valamikor az irgalmat bűnnek fogják nevezni? Elképzelhető-e, hogy erkölcsnek mondják majd a kegyetlenséget, a rablást, a paráznaságot, a rabszolga-tartást, a semmittevést?²⁹⁸

Lehetne a feltett kérdés költői is, de a rákövetkező két gondolat azt sugallja mégsem az:

„Világunk életének egyik főcsodája a lelki tökéletesség felé való szakadatlan, soha vissza nem csuszamodó haladás.”

„Az emberiség története öt mondatban:

A viláosság szülte az életet.

Az élet szülte az akaratot.

Az akarat szülte a bűnt.

A bűn szülte a szenvedést.

A szenvedés szülte a szeretetet.”

Saját maga számára írt kézikönyveiben a fogalmakat vastag ecsettel festi. Az olvasóknak finom ecsettel határozott kontúrokkal felejthetetlen karaktereket rajzol, ezek élnek élnek a krisztusi üzeneteket.

A *Titkosnapló*ban a „vigasztal” címszónál olvashatjuk: irgalmas, jót cselekvő; jóvátész; meghatódás. A „szegény” címszó alatt az irgalom-kenyér kerül elő a „táplálkozásuk” – fogalomkörben. A „kegyetlen, haragos” címszónál jelenik meg az irgalmatlan.

Egy korai, könyvben nem is publikált írásában, az *Álmodozó* szerelemben a Miatyánkról elmélkedik. A legtöbbit a megbocsátással foglalkozik. Azt érzem, ezek a gondolatai is közelebb visznek irgalmasság fogalmához:

„És ha ezen szerény kérésünket (mindennapi kenyeret adja meg az Úr) teljesíti az ég, adjon hozzá nyugalmas szívet is, melyet nem terhel bűn, mely tiszta, mint a lilium²⁹⁹ »Bocsásd meg a mi bűneinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétetteknek.«.

Rettenetes ítélet a haragvóknak, átok azokra, akiknek bosszú forr a szívökben, mert ezzel önmagát ítéli el az imádkozó; magára idézi az Isten büntető kezét: annyi, mintha átkot mondana önféjére.

Bocsáss meg, amint én megbocsátok!

És, ha a szívemben a harag gyilkos után kiált: gyilkolj le mennyköveddel; ha kezem botot fog embertársamra: szárítsd el azt; ha nyelvem szitokkal veri bántóimat, némítsd el örökké, hisz mondom: Bocsáss meg, amint én megbocsátok!

²⁹⁸ GÁRDONYI (é.n.) i.m.

²⁹⁹ ld: Isten rabjai

Hány ember fekszik le e szavakkal, anélkül, hogy észrevenné, miszerint ítéletet olvasott pihenni hajló fejére: és nem retteg, hogy föléje dől a ház!

Megbocsátunk tehát, és könnyebbülten sóhajtunk fel: »Ne vígy minket a kísértésbe«, hogy szelíden élhessünk, mint a galambok: üdvözítő édes szeretetben, mint az Isten gyermekeinek kell. Az égi Hatalmasság segítségét kérjük, hogy »minden gonosztól szabadítson meg minket«.

Az igazságosság fogalma

Az igazságosságról a Magyar Katolikus Lexikonból megtudható, hogy az Isten tevékeny sajtásága, mellyel minden teremtményének megadja az ontológiai igazsághoz szükséges feltételeket, és az erkölcsi életet élő teremtményeket igaz ítélet alapján jutalmazza és bünteti.

Az emberi igazságosság erkölcsi erény, amely erőssé és állhatatossá teszi az akaratot abban, hogy megadja Istennek és a felebarátnak azt, amivel tartozik nekik.

A négy sarkalatos erény egyike.

Az Isten iránti igazságosság a vallásosság, mert az ember tartozik Teremtőjének az imádással és a tisztelettel.

Mindenféle emberi közösség létalapja. Készségessé tesz mindenki jogainak tiszteletben tartására, segít annak az összhangnak a megteremtésében, amely előmozdítja a méltányosságot a személyek és a közőj irányában.

Föltételezi, hogy a felebarát egyenjogú és szabad partner, alanyi jogok hordozója, akit a személyi méltóság alapján megillet a tisztelet és a védelem.

Gárdonyi igazságosság fogalma

A földre néző szem, égre néző lélek bűnről szóló fejezete nem csak az irgalmassággal, de az igazságossággal is foglalkozik:

„Esküdtek! Ha igazságosan akartok ítélni, nézzétek a bűnöst, ha testvéretek is, olyan szemmel, mintha idegen volna; s az idegent olyan szemmel, mintha testvéretek volna.”³⁰⁰

A *Titkosnaplóból* két gondolatot emelnék ki:

„Ma világosodtam rá arra az óriás igazságra, hogy a szeretet mértéke a szenvedés, és hogy minden elbeszélő műnek ezen fordul az értéke s érdekessége.”³⁰¹

„Az eszmei magvú történetkéik is halhatatlanok... De csak úgy, ha nagy a mögöttes villanás. Nem az igazság megismerése szerzi a gyönyörködést, hanem

³⁰⁰ GÁRDONYI (é.n.) i.m.

³⁰¹ GÁRDONYI Géza (1974): *Titkosnapló*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest

hogy a történeten át meglátjuk, felfedezzük. Elménk mintegy cigánykereket vet.”³⁰²

Mindkét gondolat rímel az irgalomról mondottakra.

Az első emlékeztet a Fiainak örökül hagyott gondolatra:

„A bűn szülte a szenvedést.

A szenvedés szülte a szeretetet.”³⁰³

A második pedig arra, hogy a fogalmak tisztázásánál, a pontos definícióknál fontosabbak a világ számára a krisztusi üzeneteket elénk élő elfelejthetetlen karakterek.

Irgalmasság, igazságosság, magyarság

Gárdonyi édesapja Kossuth fegyvergyárosa volt, és majdnem aradi vértanú lett. Így családon belül élhette meg, hogyan lehet és kell az igazságtalansággal szemben irgalmasnak maradni. Édesapja iránti szeretete, az ő példája biztosan közrejátszottak abban, hogy a magyarságot irgalmas nemzetnek tartotta és a magyar fiataltságot a magyar történelemből vett példákkal akarta irgalmasságra nevelni:

Tudod-e, mit jelent: Isaszeg, Branyiszkó,
Kápolna, Segesvár, Budavár, Nagy-Sarló?
Ez az öreg honvéd beszélhetne róla!
De hallgat ő. S hallgat a zöldelő róna.
S tudod-e, mit jelent Najgebájde s Arad,
Kufstein és Josefstadt? Jobb is, ha nem tudod..
...Mikor eléd kerül egy ily rokkant alak,
Emeld meg, fiacskám, szépen a kalapod!
(*Az öreghonvéd, részlet*)

Vallotta, „*A csoportnak is éppúgy megvan a maga arca, mint az egyes embernek.*”³⁰⁴ Számára nem csak egyes magyar embereknek, hanem a magyarságnak is van arca. Az irgalmasság és az igazságosság tehát egyén és csoport, tehát nemzet szintjén is értelmezhető és értelmezendő fogalmak. Ha pedig ez így van, akkor nemzetre is igaz a Lexikon meghatározása: „A Jézussal találkozó *nemzet* megtapasztalja, hogy Isten elfogadja és szereti őt”.

³⁰² GÁRDONYI (1974) i.m.

³⁰³ GÁRDONYI (é.n.) i.m.

³⁰⁴ GÁRDONYI (1974) i.m. 110.

Az Isten rabjai

Az Isten rabjai, ahogyan Cs. Varga István fogalmaz: „a nemzeti méretű engesztelődés remekműve, Szent Margit megszentelődésének gyönyörű története...” Az irodalomtörténész a regényt más Szent Margit életét példává állító művekkel együtt értelmezi és értékeli.

A tatárjárás korának Kodolányi a harmincas években három regényt szentel: A vas fiait, a Boldog Margitot és a Julianus barátot. Harsányi Lajos, papköltő és író Árpád-házi Szent Margit életéről szóló Égi és földi szerelem című műve 1942-ben jelent meg. Az ő véleménye szerint sem a hagiografikus regény, sem Szent Margit életszentsége nem érhető az ő misztikus substitutio tana nélkül. Ennek lényege, az Ige, a Bárány élete árán váltságdíjat fizetett az emberiségért, elégtételadást az összes bűnösért. Szent Margit a *mysterium passionis* jegyében vállalja a magyarságért a kegyelem-, irgalomszerző megszentelődést, szenvedést: önként és ártatlanul bűnhődött Magyarorszáért, a tatárjárást követ időszakban. A magyarságért vállalta magára a vezeklést, hogy kiengesztelje az ég haragját, hogy az Úr kegyelmezzen a nemzetnek. Az önfeláldozás és lemondás fenséges tana különösnek tűnhet, pedig az irgalmasságból és a második legfőbb parancsból ered: „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!”. Harsányi érdeme, hogy Gárdonyi Isten rabjai (1908), valamint Kodolányi remeke, a Boldog Margit után (1937) – bár hozzájuk alig mérhető színvonalon és hatással – Tarczai György és Träger Ernő műveit messze felülmúlón – tudta gazdagítani Szent Margit kultuszát.

Cs. Varga irgalmasságról alkotott fogalma a Magyar Katolikus Lexikon meghatározásához képest kiegészül – a szent művészetet kutató irodalomtörténész személyes olvasmányélményeinek hozadékával. A teológiai megközelítés irodalmi, emberi tapasztalatokkal bővül. (*Irgalom* a címe a Németh László életművét, eszme-katedrálisát megkoronázó, testamentum érvényű regényének, amely szerzőjét egész életútján – a fényre jutás keresgélésétől a fénytől megválás búcsúszaváig – elkíséri.)

Szerinte az *irgalom* magyar ikerpárja a görög *eleos*, a héber *héséd*. Fogalmi meghatározása, de még körülhatárolhatósága is rendkívül nehéz. Az irgalom fogalomkörét a magyar nyelvben található szinonimák felsorolása sem igazán teljesíti ki, inkább csak tágítja: *gyöngédség, szánakozás, részvét, könyörület, jóság*, sőt bizonyos fokig a *kegyelem* és a *szerelem* is idevonható. Az *irgalmasság* ószövetségi értelemben „anyáskodónak lenni”, „lehajolni” alapjelentésű. Az újszövetségi szóhasználatban és a történeti rétegződés során újabb jelentéstartományokkal bővült az irgalom fogalmi holdudvara. A részvét és a megbocsátás mellett fontos mozzanattá vált a *hűség*: az egyik ember ösztönös ragaszkodása a másikhoz. Az irgalmasságnak része a *pietas*, amely két embert egyesít és a hűséget foglalja magában tartalmi ismérvként. A kegyelem jóvoltából – az emberi ön-és valóságismeret, tapasztalat eredményeképpen – a

felismerés és a belátás révén jöhet létre az irgalmasság érzése. Konklúzióként levonhatjuk: magasabb fokon nemcsak az ösztönös jóság visszhangja az irgalmasság, hanem az akart és vállalt tudatos jóság megvalósítása: megfelelő egy belső kötelességnek és az önmagunkhoz való hűségnek.

Dédapám írása az első Szent Margitról szóló igazi regény, amelyet posztmodern korunkban mértékadó irodalomtudósok – *Az öreg tekintettel* együtt – Mikszáth és Móricz magasában is remekműnek tekintenek. (Rónay László, Imre László stb.)

A történelemből tudjuk, a király Isten irgalmában bízva az ország érdekében felajánlja születendő lányát.

Margit, az atyai döntést elfogadja, bevonul a szerzetbe.

A világ változik.

Nem sérül a király szerint az igazság, ha lánya mégsem apáca lesz, mert ugyanaz az ország-érdek, már más megoldást kíván.

Margit szembeszáll az atyai döntéssel, nem irgalmaz atyjának, nem irgalmaz a politikusoknak. Ugyanakkor áldozatvállalásával továbbra is azt a szent ügyet akarja szolgálni, melyet atyja a király is.

Újból változik a világ: Nem IV.Bélát, hanem Margitot avatják szentté.

Senki előtt nem kétséges, hogy Árpád-házi Szent Margit önfeláldozása akart és vállalt jóság, egy belső kötelességnek való megfelelés.

Ez az egyszerű állítás küzdelmes életének summája. A substitutio tan kifejtése.

Az Isten rabjai ezt a tanítást jeleníti meg a karakterekben.

Margit nem önszántából megy apácának.

Története tehát korábban kezdődik, de a regény ezeket a részleteket nem idézi.

Nem foglalkozik azzal, mit gondolt a kicsi lány, amikor Veszprémbe került.

Azzal sem, hogy hogyan jutott apja, a király erre az elhatározásra.

Ezeknek a titkoknak a megfejtése az olvasó történelmi ismeretére és fantáziájára van bízva.

Margit önfeláldozásának **első lépcsője** tehát titok marad.

A regény akkor kezdődik, amikor Margit a Nyulak szigetére kerül. A titokból a szó szoros értelmében nem tudunk meg semmit. De a lényegre rávilágít a kolostorhoz közeledők éneke:

Útonjárók szép csillaga

édességes Szűz Mária!

Téged dicsér a madár is.

Rózsán zengő méhbogár is!

Margit titka helyett megtudjuk azonban, hogy Jancsival a mai értelemben egy életre szóló igazságtalanság történik. Elválasztják édesanyjától. Egyedül marad. A félárvból teljesen árva gyerek lesz. Jancsi az apáca kolostor regulája miatt lesz árva. Hol itt az igazság? Hol itt az irgalom?

Meg lehetne állni ennél a pontnál. De Dédapám nem áll meg. Tovább fűzi a szálát, hiszen nem Jancsi a főszereplő. Szinte szó szerint kinyílik az irgalmasság kapuja a férfiszerzetnél. János fráter befogadja Jancsit, akit új helyén a hálóban az első este édesanyja helyett (nevében?!) egy Mária kép fogad.

Eltűnődhetünk, hogy igazságosak-e, vagy irgalmasak-e a szerzetesrendek. De feltehetően nem szabad ezt a kérdést feltenni, mert ez nem visz előre. Margit történetéhez ennek alapvetően nincsen köze. Nem lehet, hogy a női rend ellentéte a férfi rendnek. Gyönyörűen fogalmaz Dédapám: Jancsi apácának áll!

Margit önfeláldozásának **második lépcsője** az, amikor kikoszarazza Ottokárt.

Ez két fejezet. Az első, amikor Ottokárral találkozik, a második, amikor gyóntatójával Mercellusszal.

Az Ottokárral való találkozáskor jelen van Jancsi. Örül, hogy ott lehet, de nem érti, miért őt viszi magával Marcellusz, hiszen egyszer megvallotta Margit iránti vonzalmát. De azóta nem.

„Nem bűn ez – gondolta. – Nem az *apáca* forog az én eszemben, hanem egy *élőkép*. Nem festő festette, Isten alkotta. Tiszta szívvel gyönyörködöm benne. Mit *tisztítsak*, ha nem érzem, hogy *szennyeződöm!*?”

Jancsi érvelése nagyon mélyről jön. Annak a gondolatnak a „magyarra” fordítása, hogy Isten saját képére és hasonlatosságára teremtette az embert³⁰⁵. Két vonatkozásban is erről van szó. Az egyik, hogy az ember Isten élőképe, a másik, hogy az ember a másik ember láttán képes egyetérteni azzal, hogy Isten az emberre, mint teremtményére azt mondta, hogy nagyon jó³⁰⁶. Jancsi ezt az Isten szemében nagyon jó teremtményt látja Margitban.

Az Isten rabjai tehát olyan két ember története, akik értik, és élénk élik mi volt Isten temető szándéka, és így bevezetnek abba a titokba, hogy az embert életre hívó Szentháromságon belüli szeretet magasabb szintű, mint a teremtett férfi és nő közötti szerelem.

„A cseh király sorra bámulta a falra festett képeket. Szent Erzsébetre rámutatott, és tisztelettel kérdezte:

– Ki ez a szép szent?

– A húgom – felelte Béla király –, Szent Erzsébet.

– És ez a másik?

– Ez meg a bátyám Szent László király.

– És ez?

– Ez meg az öregapám, Szent István király.

A cseh király mély tisztelettel bókkolt minden válaszra a szentképek felé. Volt benne annyi tapintat, hogy a Mária-képet már nem kérdezte, hogy kicsoda.”

³⁰⁵ Isten újra szólt: „Teremtsünk embert képmásunkra, magunkhoz hasonlóvá. (Ter 1,26)

³⁰⁶ Isten látta, hogy nagyon jó mindaz, amit alkotott. (Ter 1,31)

Margit vállalása a felmenők szép hagyományának folytatása. Érezhetően olyan belső készítés, mely a magyarok sajátja. Idegen nem érti.

„A magyarság nem kalapdász, hanem a szíve mélyében viseli a magyar, mint tenger csigája, a gyöngyét. A magyarságunk érzése mélyen bent ég bennünk, hogy szinte magunk sem tudunk róla, mint a tűzhányó hegyek, amelyek hideg kőhegyek, de egyszer megmordulnak”³⁰⁷ – mondja a Titkosnapló.

Margit és Ottokár a „mordulás” előtt beszélgetnek. Ottokár németül szól, de Margit csak latinul és magyarul beszél. „Mordulni” csak Margit képes, aki magyar, és azon kívül csak az egyház nyelvén beszél.

Az első lépcső meg nem válaszolt kérdései itt kerülnek elő.

Margit azonosulása édesapja felajánlásával:

– „Kedves hallanom, hogy atyám méltóságodat barátjának nevezi” – mondja.

Számára édesapja elhatározása, a hideg kőhegy az a tér, amelyben érzi, égnie kell. Nem tüzet okád, mordul...

István herceg és Béla király mordulása is inkább magyarázat arra, hogy a kőhegyek között mitől izzik a láva:

– „Mai világban mindig kell valakinek imádkoznia a királyi családokban is – hangzik István herceg szájából.

– „Az országot néha jobban védi az imádság, mint a fegyverek – toldotta Béla király”

Ottokár kérdésére:

– „De hát akkor Margit hercegisasszony nem marad talán bent?”

Margit egyértelműen válaszol:

– „Nem rajtam késett eddig”

És ezt az egyértelmű választ csak az a két ember érti meg, aki tudja, hogy Isten az embert saját képére és hasonlatosságára teremtette. Finom üzenet a világnak, hogy Jancsi, mivel ilyen ember szintén tudja a tűzhányó titkát, ezért mondja: „Az országos kérdéseket Isten intézi”.

Marcellusz a jog, az érdek, az igazság talaján áll, az ész, a logika és nem a vulkán tüze vezérli:

– „Bámultunk - ismételte Marcellusz. – Mert bizony nehéz okosnak lenni, mikor nagyon kell. Többnyire akkor vagyunk a legostobábbak, mikor arról van szó, hogy no most légy okos, Domokos! Nehéz percek voltak, csak valld meg!

Margit a fejét rázta:

– Nem, atyám. Mikor értesítettek, hogy már közelednek, letérdeltem a cellámban a Mária-kép elé, és könyörögtem Máriának, hogy jöjjön velem, és ha szólnom kell, beszéljen a nyelvemmel. Akkor aztán bátran léptem be.”

Mária tehát a második lépcsőnél is üzen. Ahogyan a Lexikon fogalmaz: „Az irgalmasság örök példája a Boldogságos Szűz Mária, az irgalmasság Anyja.”

³⁰⁷ GÁRDONYI (1974) i.m.

A most légy okos Domokos mondás biztosan nem véletlenül került a regénybe. Marcellusz nem tud okos lenni. Az irgalommal nem kelhet versenyre a logika. Az irgalom a láva tűzében születik.

„– Mit gondoljak meg? Itt nincs semmi meggondolni való - fakadt ki fájdalmasan Margit. - Ha már egyszer valaki apáca, és igazi apáca, vajon fontolgathat-e azon, hogy ne legyen apáca?

Marcellusz is feljebb emelte a fejét:

– De hát vajon mért lettél apáca? Nem azért-e, hogy a nemzet sorsa válságos volt? A nemzet sorsa megint válságos. Évek óta gyengítik az átkos harcok. A pogány tatárok szeme egyre az országunkon forog. Az egyház azt kívánja, hogy a keresztény fejedelmek békességben éljenek.

Margit a szemét lesütve hallgatott. Szeme szép pillái mintha megnőttek volna, s feketébbek volnának, mint máskor. De ez csak azért látszott így, mert fehér arca még fehérebbé vált. Marcellusznak a derekán csüngő olvasójára nézett. Aztán az arcára.

- Vajon én vagyok-e az oka - felelte csendesen -, hogy nem élek békességben?

S hogy erre Marcelluszban elrekedt a felelet, folytatta:

– Ha nemcsak templomban volnának keresztények, hanem templomon kívül is, bizony békességben élnének. Kérlek, atyám, mondd meg nekik, hogy ne háborgassanak engem a cseh király kívánságaival. **Nekem minden földi királynál kedvesebb az én tövissel koronázott királyom. Attól engem el nem tántorít se kérés, se fenyegetés.**

Ezt mondva kissé elfordult. A mozdulatából látszott, hogy befejezettnek óhajtja a beszélgetést.

Marcellusz felvonta a vállát, szemöldökét, két tenyerét. Aztán búcsút bölintott.

– Hát jó: megmondom.”

Margit az irgalom lényegét azután képes logikus szavakba foglalni, miután Marcellusz olvasójára nézett. (Megint Mária üzent!!!) Ő nem oka a békétlenségnek. Nem kellene ezt a keresztet a vállára venni, hiszen nem az övé. De a vállára tették. Apja tette a vállára. És ő szereti az apját és szereti a nemzetét. Hordozza a keresztet. Akarja hordozni. Nem akar megházasodni. Az ő királya a tövissel koronázott király! Nem érti, miért nem értik az emberek, miért kell megmordulnia.

A **harmadik lépcső** a célba ért ember visszatekintése. A magyarázat. Az első lépcső Mária-éneke, a második lépcső Mária üzenete után nem csoda, hogy Margit az irgalmasság Anyja, Mária képében jelenik meg, öbelőle szól. Margit magyarázata az irgalmasság Anyja titkának kifejtése. Egy újabb mordulás.

„(Jancsi) Odapillant, és ott is ragad a szeme.

Álmélkodva látja, hogy a Mária-kép növekszik, szélesedik, terjedezik, világosodik; Márián a kék kendő halványul, fehérül, s változik fehérré, mint az

apácák csuhája, skapuláréja; a fején, vállán meg változik feketévé, mint az apácák véluma, palástja. A bal kezében liliom. Illata is érzik. De hát hogy kerül a kezébe liliom? A képen nem volt azelőtt liliom.

S a mellkép nőttön-nő, teljes alakká magasul. Napfényhez hasonló, remegő sugarak aranyozzák körül. Fején a keskeny korona tündöklük. S az arca is finomul, fehérül. Egyszer csak azt látja, hogy átváltozik az arc Margitnak arcává.

De olyan **álomi szépségű**, mint amilyennek Margitot a **beavatáskor** látta. Még a szempillái is olyan árnyékosak. Ajkai mint vékonyka finom rózsalevél.

Szent elrémüléssel bámul reá.

Ávét rebegne. A nyelve nem mozdul.

Borulna eléje, de mintha minden tagja ólommal vált volna.

Margit pedig lassan előleng a körülé lengő fényességben a kertből, s közelebb, közelebb ... A nézése nyájas és jóságos és szomorkás, mint mindenkor. Fölemeli vékony kis kezét, **mint amikor a pap áldásvetésre készül:**

– Jó fráter – szólal meg ismert kedves madárkahangján. – Mért homályos néked az én szenvedésem?

Nem láttad-e, mily romlottságban él ez a nemzet? Mily állatiságba süllyedtek a dús főnemesek is?

Nem láttad-e, mennyien jöttek a cifra, kevély és elhízott asszonyok a szigetre, ékszerekkel terheltén? Jöttek, jöttön-jöttek, jártak az én meglátogatásomra. Nem láttad-e, hogy megindulnak az én alázatosságomon, az én szegénységemen, az én ájtatosságomon? És nem láttad-e, mint hozzák el az ország minden részéből gögös leányaikat, hogy az én példámra Isten felé nézzen legalább egy tagja a családnak?

Nem láttad-e, hogy azok a lányok hogyan forgatták még a klostromban is a szülőik rangját, vagyonát, pompáját az elméjükben? S hogyan indult meg a lelkük a királyleány alázatosságának és ájtatosságának példáján?

Nem láttad-e, hogyan terjedt az én imádságos, szent életemnek híre szét az országban? Hogyan ejtette gondolkodóba az állati tobzódásokhoz szokott szíveket? Hogyan ismerték meg kicsinységüket az én alázatos nagyságom láttára? Hogyan ismerték meg szívük keménységét, mikor azt látták, hogy én a legszegényebb betegen is magam töredelmével könyörülök? Hogyan néztek azután a földi kincseikre, mikor látták, hogy én rongyokat öltök fel és mennyei kincsekre szegzem a szememet? Hát nem láttad, hogyan fordult a testi világban élők lelke a lelki világ felé?

Tusakodhatsz-e még azon, hogy én nem egy királyi férjnek éltem, és nem egy-két gyermeknek, hanem minden királyi asszonynál magasabban: az én Uram Krisztusom örökfehér jegyeseként, s minden kisdednek imádkozásra tanítójaként. S épp te sajnálsz-e, hogy nem palotában éltem? Avagy nem helyezed-e te is a méltóságos szép liliomot szemét-földbe? S ha bárki is belép arra a rút helyre,

ugye, nem a rútságokat látja ottan, hanem csak a liliom nemes fehérségét? De a te liliomod elhervad, én pedig, Istennek e földre ültetett lilioma, századokon át fehérlek majd a nemzet emlékezetében...”

Margit megjelenésével is üzen: szép, mint a beavatásakor. Erre mondta Jancsi: Isten élőképe.

Liliom. A kertből jön. Talán a Paradicsomból...

A kezével áldásra készül...

Megmagyarázza a második lépcső titkát: bár nem ő az oka annak, hogy az emberek nem élnek békességben, neki mégis szenvednie kellett. Ez az élénk élt substitutio, mely követőkre talál, mely, mint a mag életre kel.

Az ő alázatossága, szegénysége, ájtatossága, imádságos élete példa lett más családok számára is, hogy „Isten felé nézzen legalább egy tagja a családnak!

Margit mordulása azt üzeni az irgalmasság olyan, mint a magyarság: „*nem kalapdász, hanem a szíve mélyében viseli a magyar, mint tenger csigája, a gyöngyét*”

xxx

Dédapám írásai példabeszédek³⁰⁸. *Az Isten rabjai* magvetőről szóló példabeszéd (Mt, 3-20) újrafogalmazása: a liliom születésének titka és értelme.

A példabeszéd jézusi magyarázata³⁰⁹ szerint a magvető a tanítást veti. Akikben útszélre hull a tanítás, meghallgatják ugyan, de rögtön jön a sátán, s kitépi szívükből az elvetett igét. Ugyanígy, akikben köves talajra hull a mag, amikor hallják a tanítást, szívesen fogadják, de nem ver bennük gyökeret, mert csak a pillanatnak élnek. Akikben jó földbe hull, azok hallják a tanítást, magukévá is teszik, és az egyik harminc-, a másik hatvan-, a harmadik százszoros termést hoz.

A regényt János kertész azzal indítja, hogy a saját nyelvén a magvetőről szóló példabeszédet értelmezi:

„– Nem érted? A mag az élet. A hagyma a rothadás. Az élet a rothadásból kikél... De minden növénynek más a természete. Mint az embernek. Meg köll vele ösmerkednünk. Van olyan, aki csak kövér földben díszlik, mint a mák és a napraforgó, meg a jeges levelű lapu. Van olyan, akinek szegénység a világa. A kövirózsa³¹⁰ példának okáért, vagy a borostyán, vagy az őszibarack. Ismét más növények a társas életet szeretik, mint a hangyák vagy a farkasok, vagy az emberek: a fenyőfa, nyírfa, bükkfa. Ismét mások a magányos életet kedvelik,

³⁰⁸ Id: KELLER Péter (2015): *Az élő Gárdonyi-arc*. Szent István Társulat, Budapest, 247-257.

³⁰⁹ Mt, 4-13-20

³¹⁰ Ilyen címen külön írása van Dédapámnak, amelyben az égre néző ablakból lép elő Krisztus

mint a remeték: a diófa, hársfa, birsalmafa, berkenyefa³¹¹. De berkenyefát soha ne ültess... A berkenyefa... nem terem addig... ameddig az ültetője él...”

A regény bevezető jeleneteinek egyikében Jancsi édesapjával beszélget, aki – érezvén, hogy nincsen sok ideje hátra - a kertészet titkaiba szeretné fiát beavatni. A hagymás növényekkel kezdi.

Jancsi édesapja kertjében teremnek a legszebb liliomok. Az öreg kertész módszere különleges eredményt garantál.

Nem tudja végigmondani és ezzel sejteti Dédapám: valami teljesen más rejtélybe vezetné be Jancsit, valami olyan titokba, amit a regény végén a Mária képből elé lépő Margit magyaráz majd meg.

A földi életből távozott Margit szavaiból érthető meg, hogy az öreg kertész lilioma nem kerti virág, hogy az igazi KERTÉSZ legfontosabb szerszáma a szeg, amivel keresztül kell szúrni a hagymát, hogy az elhaljon, és legjobb bölcsője legyen a magnak.

Az igazi KERTÉSZ soha nem hervadó lilioma magyarázza meg Jancsinak a szeg misztériumát: az alázatosság, a szegénység, az ájtatosság értelmét.

Margit jelenésében nem irgalomról, hanem alázatosságról beszél.

Dédapám szótárában: „*A bibliai alázatosság is csak emberbecsülés.*”³¹²
„*A ti alázatosságtok csak az emberszeretben nyilvánuljon. Ne nézzetek el senki feje fölött, ne kukorékoljatok senkinek a szeme közé. Minden embernek egyforma joga van a föld hátán járni, a levegőt színi, az Istent apátnak szólítani.*”³¹³

Margit alázatossága irgalmasság.

Jelenésében szemét földről beszél, de János kertész, azáltal, hogy reves fát és korhadt csontot is kever a szeméthez, kinyitotta már az első lapokon a távlatot az „új ég és az új föld”³¹⁴ irányában és így tudjuk, hogy mit jelent a föld, mit jelent a magot magába fogadó hagyma.

A magért elhaló és a magot tápláló hagyma, reves fával és korhadt csonttal kevert föld az irgalom szimbólumai, a fogalom metaforái.

„Mi egy talicska föld? – kérdezi Dédapám a *Gyermekkori emlékeim-ben*. Ha eső esik rá, egy csomó sár; ha nap süt rá, egy csomó por. Merőben értéktelen semmiség.

³¹¹ Te, Berkenye című regénye a magyar Fösvény. A regény üzenete az, amit János kertész mond: nem terem addig, míg ültetője él, de utána viszont igen!!! A fösvénységet szeretettel és nagylelkűséggel le lehet győzni

³¹² GÁRDONYI (é.n.) i.m. 22.

³¹³ GÁRDONYI (é.n.) i.m. 21.

³¹⁴ Mert íme, én új eget és új földet teremtek; az elsőkre nem emlékeznek, nem is jutnak eszébe senkinek. De örvendjetez és ujjongjatek mindörökké annak, amit teremtek; mert íme, én Jeruzsálemet ujjongássá teremtem, népét pedig örömmé. Ujjongok majd Jeruzsálemben, és örvendezem népemben; nem hallatszik többé benne sírás hangja és kiáltás hangja. Nem lesz ott többé néhány napig élő csecsemő, sem öreg, aki nem tölti be napjait; mert a legfiatalabb is százéves korában hal meg, és aki nem éri meg századik évét, átkozottnak számít. Házakat építenek, és bennük laknak, szőlőt ültetnek, és eszik gyümölcsét. (Iz 65,17-21)

De nem értéktelen és nem semmi, ha magot vetek belé.

A jácint édes parfümöt von ki abból a földből, a menta balzsamos olajat, a tulipán piros festéket, az írisz kéket, a nárcisz fehérét. Ha virág helyett sóskát vetek belé, az a kis sóskamag sót és savanyúságot hoz ki abból a földből. Ha szőlőt vetek belé, hírmondója se jelentkezik a sónak, hanem cukor és éltető spiritusz az, amit a gyökér a földből kiválaszt.

Vajon a földben van-e ez a sok minden? Vagy a magban?

(...)

Nincs sem a földben, sem a magban.

Hanem ha a magvacska a földbe jut, akkor nemsokára van a magban is, a földben is.”

Isten megalkotta a földet és megteremtette a magot. De sem földet, sem a magot nem hagyja magára A magvacskát a földbe juttatja.

Ez a hit igazsága, ami átragyog az irgalmasságon.

„Megtalálom a múltban a jövőtet.- folytatódik a gondolat a *Gyermekkori emlékeim*-ben. (...) Megtalálom már abban a fejletlen testi életben is a lelki élet iránt való hajlamot, a behunytt szemmel járónak a világosság felé való ösztönös fordulását. Megtalálom a gyermekben a férfit, mint ahogy a kettévágott jácint-hagymában már februáriusban megtalálom a benne rejtőző levelet és virágot.”

A hagymába ültetett hagymamag a lelkileg fejlődő világ melletti hitvallás. A bizakodó remény.

A szöggel átszúrt hagyma a substitutio tan alfája és ómegája. Az öreg kertész tudta, Margit megélte: a meghalt hagyma táplálja a legjobban a magot!

A regény fantasztikus biztatás, hogy a magyar talaj jó föld, az ebbe hulló mag harminc-, hatvan-, százszoros termést tud hozni.

Szent Erzsébet, Szent László király, Szent István király hagymalevelek voltak.

Margit hagymalevél lett.

Ma hagymalevelekre van szükség!